

ÇENGİZİN⁹⁶ YASASI

Ord. Prof. SADRI MAKSUDİ ARSAL

Türk Hukuk Tarihi

İst. Ün. Hukuk Fak. Yayını

1947 – S. 167 - 177

Çengiz devrinden önce Moğollar medeniyetten mahrum tam mânasile barbar bir kavim olduklarından onların ne yazısı ve ne de yazılı kanunları vardı⁹⁷. Kerayit ve Neyman Türklerini itaat altına aldıktan sonra Çengiz artık yalnız Moğol kavminin şefi değil, medenî an'anelere ve çok parlak bir tarihe malik olan Türk milletinin bir kısmının da Ham olmuştu.

Bu devleti idare için kanunlar lâzımdı. Devlet silâhla kurulur, fakat kalem ve kanunla idare olunur⁹⁸.

Çengiz bu hakikati kavradı. Türk Neyman Hanlığını kendi sahasına ilhak ettikten sonra Çengiz, Neyman devletinde Adliye nazırı makamını işgal etmiş olan ve Neyman Hanı'nın «Tamgacı»sı (Mühürdarı) olan Uygur Türklerinden Tata Tonga⁹⁹'yu nazır tayin etti ve ona yeni kurulmuş devletinde de Neyman devletinde ifa ettiği vazifeleri görmeye devam etmesini emretti. Aynı zamanda Tata Tonga'ya oğullarına Uygur (Türk) dilini, Uygur yazısını ve Uygur kanunlarını öğretmesini emretti.¹⁰⁰

Diğer Moğol beyleri de Çengiz'i taklit ederek oğullarına Türkçe okumayı öğrettirmeye başladılar. Bu suretle hâkim zümre olan Moğollar Türkleşme yoluna girdiler.

Bilâhare Çengiz, Moğol ve Türklerin devlet idaresine ait an'anevî, hukukî esaslarını toplatarak bir Kanun Mecmuası tedvin ettirdi ve bu mecmuayı tunç levhalara hakkettirdi¹⁰¹.

⁹⁶ Cengiz İsminin doğru telaffuzu Çıngız'dır. Biz ileride Cengiz Devletini» teşkilatından bahsederken bu devletin teşekkülü tarihini de hülâsa edeceğiz. Malûm olduğu üzere ırki menşei bakımından Cengiz Türk değildir. Cengiz askeri dehâya malik bir Moğoldur. Moğol kavmi Türklerden tamamıyla farklı bir kavimdir. Fakat Çengiz Türk kavimlerini itaati altına alarak yükselmiş, Türk kavimleri sayesinde fütuhât yapabilmiş ve yine Türklerin yardımile büyük bir imparatorluk kurabilmiş ve Türklerin de imparatoru olmuştur.

⁹⁷ Cüveyni, Tarihi Cihan Küsay, I,17. Kazvini nesri.

⁹⁸ Kutadgu Bilig, Fergana nüshası. S. 202.

[99] Bu ismi Çin kaynaklarına istinaden D'Ohsson «Tata Tugo» şeklinde yazıyor. D'Ohsson, II, Histoire de Mongoles, I, 62.

Barthold, bu ismin doğrusu Tasatun olduğu kanaatindedir. Berthold, Türkeataa, s 387. (İngilizce tercümesi).

Çin lisan ve edebiyatı âlimi Fransız Pelllot, Taşatun olması ihtimalini kabul etmiyor. Pelllot, T'ung-Pao, 1930, I, 33.

¹⁰⁰ D'Ohsson, op. Cilt. P. 62. Mailla, Historie de la Chine, tome IX, p.39.

¹⁰¹ El-Makrızî, El-Hıttat, cilt III, s.58. Metin sudur: *Ketebühü nakşen fi sahaif-ül-fulad ve Cegalehu*

Çengiz'in emri üzerine, hiç şüphesiz Uygur âlimlerinden biri tarafından toplanarak yazı ile tesbit edilmiş olan bu kanun mecmuası Yasa¹⁰² ismile şöhret bulmuştur.

Yasanın ihtiva ettiği hukukî esasların çoğu Türk kavimlerinin ananevi hukukî esasları idi.

Fakat bu esaslara bazı Moğol telâkkileri ve Çengiz'in şahsî görüşü mahsulü olan kaidele-
rin de ilâve edilmiş olduğu şüphesizdir. *Yasanın bize vasıl olan maddelerinin çoğu Türklerin
ananevi hukukuna uygundur.* Onun için Çengiz Yasası da eski Türklerin hukukî esaslarını
ihtiva eden kaynaklardan sayılmalıdır¹⁰³.

Çengiz Yasası bize bütün halinde vasıl olmamıştır. Fakat muhtelif kaynaklarda¹⁰⁴ Çengiz Yasa-
sının muhtelif maddelerinde işaretler vardır. Mısırlı Arap müelliflerinden El - Makrizî, Rus
âlimlerinden Berezin¹⁰⁵ ve Temkowski¹⁰⁶ Yasanın türlü kaynaklardaki maddelerini toplama-
mışlardır.

Çengiz, yasına çok büyük bir ehemmiyet atfediyordu. Kurduğu imparatorluğun yaşama-
sını bu yasaya riayete bağlı telâkki ediyordu.

Ölümü yaklaştığı zaman oğullarına yasayı değiştirmemelerini vasiyet etmiştir. Onun to-
runlarından Altın Ordu Devletinin müessisi Batu Hanın kanunlarına göre yasaya muğayir
hareketin cezası ölüm idi¹⁰⁷.

Çengiz'in büyük yasası tomarlara yazılmış halde Prenslerin, Bilgelerin hazinelerinde mu-
hafaza olunurdu. Bir prensin tahta cülusu, büyük ordu teşkili veyahut kurultay içtimai gibi
mühim siyasî ve askeri hâdiseler anında bu yasa tomarları hazır bulundurulur ve devlet
işlerini yasaya göre hallederlerdi¹⁰⁸,

Çengiz yasının bize vasıl olan kısmı aşağıdaki esaslardan ibarettir.

şariaten li kavmihi.

¹⁰² Yasanın hakiki İsmi yasaktır. Yasak eski Türkçede «Kanun» Töre demektir. F. W. K. Müller, *Zwei pfahlnschriften ete*. P. 6.

¹⁰³ Barthold, yasayı Moğol yusun hukuku mecmuası telakki ediyor (Barthold, *Türkestan*, 387). Biz bu görüşü doğru bulmuyoruz. Hiç şüphesiz Uygur hukukçuları tarafından tedvin olunan, Türkçe isim taşıyan ve Türk hukuku ananelerine uygun olan hukuk mecmuasını bir Türk kanun mecmuası telâkki etmek doğru olur.

¹⁰⁴ El-Makrizi'nin «El-Hitat»ında, İbnl Batuta'nın «Seyahatname» sinde Cüveyni'nin «Cihan Küsay» ında, Plan-Curpini ile Rubruk'un, Macc-Polo'nun seyahatnamelerinde.

¹⁰⁵ Berezin, *Oçerk Vuntrennevo Ustroystav Ulusa ciiçleva*, St. Petersburg, 1863, P. 25-31.

¹⁰⁶ Temkovski, *PuteseStvle v Kltay çerez Mongolyu v 1820-1821*. St. Petersburg, 1824.

¹⁰⁷ Berezin, *Oçerk Vuntrennevo Ustroystav Ulusa Cüçleva*, p. 22.

¹⁰⁸ Cün Tatarra hattı nebudest (Cengiz Khan) fermud, ta ez Uyguran Küdeganl Mogolan hat biyamutkhtend ve an yasaha ve ehkâm ber tavamir sebt kerdend ve anra Yasanamel Büzürg Khonend ve der hizanel müteberani padişahzadegân cemiyeti sazend ve der mesalihi mülk ve tedebbüri an şuru'payvendend an tomarha hazir kidend ve binal karha ber an nehend (Cüveynî, *Tarihi Cihan Küşay*, I, 17. - 18. ve Barthold, *Türkestan I*, *Textes S.* 103.

ÇENGİZ YASASININ BAZI MADDELERİ

Cezaî maddeler:

- 1) Evli olsun, bekâr olsun gayri meşru münasebette bulunan, idam cezasına mahkûm olur¹⁰⁹.
- 2) Keza livata cürümünü işleyen de ölüm cezasile cezalandırılır.
- 3) Kasten yalan söyleyen, sihirbazlıkla uğraşan yahut başkasının hareketlerini tecessüs eden, kavga etmekte olan iki şahıs arasına girerek onlardan birine yardım edenlerin cezası da ölümdür.
- 4) Suya yahut küpe su döken (işeyen) keza ölüme mahkûm olur.
- 5) Üç defa başkalarından mal alıp, üç defa iflâs eden de üçüncü defa iflâstan sonra ölüm cezasile cezalandırılır.
- 6) Bir harp esirine, esir edenin müsaadesi olmaksızın yiyecek veya giyim veren de ölüme mahkûm olur.
- 7) Kaçan bir esiri veya harp tutsağım eline geçirip de sahibine iade etmeyen dahi ölümlle cezalandırılır.
- 8) Bir hayvanı kesmek isteyen, onun ayaklarını bağlayıp karnım yardıktan sonra yüreğini elile sıkarak öldürmelidir. Ancak bu tarzda öldürülen hayvanın eti yenilebilir¹¹⁰.
- 9) Savaş zamanında veyahut çekilme esnasında birinin yükünün veyahut yükünden yay gibi herhangi bir nesnenin düştüğünü gören, arkadan gelen atlı derhal atından inerek o şeyi kaldırmalı ve sahibine teslim etmelidir. Atından inmeyen, inip düşen şeyi aldıktan sonra o şeyi sahibine iade etmeyen ölüm cezasile cezalandırılır¹¹¹.

İçtimai hayata ve Devlet idaresine dair maddeler.

- 10) Çengiz Han Ali bin Ebutalip ahfadına herhangi bir şekilde vergi veya rüsum mükellefiyeti yükletilmesini zemmetmiştir. Keza fukaradan, Kur'an'ı hıfzetmiş olanlardan, fakihlerden, tabiblerden, Ulemeden, hayatlarını ibadete hasretmiş zahitlerden, müezzinlerden, ölüleri yıkayanlardan da vergi veya rüsum alınmasını menetmiştir.

¹⁰⁹ El-Makrizi, op. cit. elit III, S. 358-359.

Yasanın bu maddesine Fransız rahibi Rubrouck'un Seyahatnamesinde de işaret vardır (Gulliaume de Bubrouck, tradult du latian par Louls Backer, p. 35-36. Bu madde Türklerin çok eski hukuki ananelerine de uygundur. Cin vakayinamelerine göre VI ncı asır Türklerinde de gayri meşru münasebetin cezası idamdı, Stanlsas Julien, Documents sur Les Toukioue. Journal Asiatique, serie VI, d i t III, p. p. 331 et suivantes.

¹¹⁰ Bu madde Moğolların zebih usulünün İfadesi veyahut Çingizın şahsî bir görüşünün mahsulü olsa gerektir.

¹¹¹ Yasanın El-Makrizi'nin rivayet ettiği nüshasında katil, sirket, haydutluk gibi mühim cürümlerden bahis yoktur. Bu gösteriyor ki El-Makrizi'ye, Yasa hakkında malûmat veren, Bağdat'ta Mustansiriye Medresesinde Yasanın bir nüshasını görmüş olduğunu söyleyen Ebu-Haşim Ahmed İbni Burhan'm gördüğü Yasa nüshası, Yasanın tam metnini ihtiva etmiyordu; çünkü Yasanın cezalardan bahseden kısmında katil, sirket, eşkıyalık gibi cürümlerin cezası da gösterilmiş olduğu muhakkaktır.

- 11) Çengiz Han, hiç birini diğere tercih etmeksizin bütün dinlere hürmet edilmesini emretmiştir. Böyle hareket etmeyi Allah makbul hareket telâkki etmiştir¹¹².
- 12) Başkası tarafından sunulmuş bir yemeği, bu yemekten evvelâ sunan kendisi yemedikçe, yememeyi emretmiştir.
Sunan emir, sunulmuş esir olsa dahi bu kanun caridir.
Yemek zamanında hazır bulunan bir adamın önünde ona yemeğe davet etmeksizin yemeği menetmiştir.
Bir kimsenin arkadaşlarından fazla doymasını (yemesini), yemek sofrası, yemek tabağı ve ateşin üzerinden atlayarak geçmeyi de menetmiştir.
- 13) Yemek yemekte olan adamlar yanından geçen adam derhal attan inmeli, yemek yiyenlerin müsaadesini almaksızın yemeğe oturmalı, yemek yiyenler de buna mâni olmamalıdır¹¹³.
- 14) Çengiz suya el sokmamayı menetmiş, su almak için bir kap kullanmayı emretmiştir.
- 15) Bir defa giyilmiş, eskimiş bir elbiseyi yıkayıp tekrar giymeyi da menetmiştir.
- 16) Çengiz herhangi bir şeyi necis telâkki etmeyi menetmiştir. Mevcut şeyler arasında (mahiyeti itibarile) necis olan şeyler olmadığını söylemiştir¹¹⁴.
- 17) O dinî mezheplerden birini tercih etmeyi, kelimeleri onlara şiddet, kuvvet vererek telâffuz etmeyi, hükümdara veyahut herhangi bir adama hitap edildiği zaman lâkap ve unvanlar kullanmayı menetmiştir. Muhatabın ismini söylemekle iktifa etmeyi emretmiştir.
- 18) Çengiz ahfadına bir savaşa başlayacakları zaman neferleri ve onların silâhlarını bizzat teftiş etmeyi, neferlere lâzım olan bütün şeyleri temin etmeyi ve iğneden ipliğe kadar her şeyin mevcut olduğuna tesbit etmeyi emretmiştir. Eğer neferlerden birinin bir şeyi eksik ise bunun için o neferi cezalandırmalıdır.
- 19) Erler savaşa iştirak ettikleri zaman erkeklerin gördükleri işleri kadınlar ifa etmelidir.
- 20) Çengiz seferden dönmüş askerlere hükümdar lehine bazı mükellefiyetler yükletilmiştir.
- 21) Her sene başında askerler kızlarını hükümdara takdim etmelidir. Ta ki O, kendisi ve oğulları için kızlar arasından zevceler seçebilsin.
- 22) Askerlerin reisi olarak Çengiz emirler (generaller) tayin etmiştir ve Binbaşı, Yüzbaşı ve On-

¹¹² Bu madde de Türk Hanlarının ananevi siyasetlerine uygundur. Her devirde büyük Türk hükümdarları büyük dinlere karşı hürmet ve müsamaha göstermişlerdir.

¹¹³ Bu adet, pek eski bir Türk töresi olsa gerektir. Bu ananenin bugüne kadar Kazak-Kırgızlarda yaşadığını biliyoruz.

¹¹⁴ Bu maddede ifade olunmuş fikir, Çengizin kendi görüşü mahsulüdür. Bu maddenin gayesi pek anlaşılabilir. Bu madde Çengizin, Türklerin bazı hayvan (meselâ domuz) etini necis telâkki etmelerine mâni olmak istemesinden doğmuş' bir madde olsa gerektir. Malûm olduğu üzere, Türkler hiç bir devirde domuz beslememişlerdir. Türklerin bu hayvana karşı duydukları nefret İslamiyet neticesi değildir.

Cin müvehhirleri, Moğolistan Türklerin Şarktaki komşuları olan Theng-Hular - Moğolların selefleri) domuz besledikleri halde Türklerin hiç bir zaman domuz yetiştirmediklerini sarahatle ifade etmektedirler (Parker, op. cit. p. 53) .

başılık rütbeleri ihdas etmiştir¹¹⁵.

23) Çengiz suçlu bir hareket işleyenin, kendisi en büyük general olsa dahi, kendisini cezalandırmak için hükümdar tarafından gönderilmiş memurun (Bu memur en mütevazı bir memur olsa dahi) emrine itaat etmesini, onun önünde yükünme (Eğilerek ve diz çökerek hürmet izhar etme) sini onun hükümdarın emrini (bu emir idamdan ibaret olsa dahi) yerine getirmesine mâni olmamasını kanun kılmıştır (emretmiştir).

24) Çengiz generallerin hükümdardan başka birine müracaat etmelerini menetmiştir. Eğer bir general hükümdardan başka birine müracaat ederse idam cezasile cezalandırılır¹¹⁶.

Müsaadesiz kendisine gösterilmiş vazife yerini değiştiren de aynı ceza ile cezalandırılır.

25) Yasa daimî posta teşkilâtı yapılmasını emretmiştir, ta ki devlet içinde olup biten vak'alar hakkında seri bir surette malûmat almak mümkün olsun.

26) Çengiz, Yasa kanunlarına riayet edilmesine nezaret etmek vazifesini oğlu Çagatay'a yükletmiştir.

Bu yirmi altı madde Mısırlı Arab müelliflerinden El-Markizî'nin El-Hitat adlı eserinden alınmıştır¹¹⁷. Bu maddelerden başka diğer kaynaklarda da Çengiz yasasına ait esaslar olarak gösterilmiş hukuki mahiyette esaslara tesadüf olunmaktadır. Bunlar cümlesinden olarak şunları gösterebiliriz:

27) Vazifesini ihmal eden asker, sürgün avı esnasında avı kaçıran avcı dayak cezasile, bazan da ölümle cezalandırılır.

28) Ölüm cezasına lâayık olan Diyet vererek ölüm cezasından kurtulabilir.¹¹⁸

29) Bir kimsenin elinde çalınmış at bulunduğu takdirde bu kimse atı sahibine iade etmeğe ve bundan başka, at sahibine ceza olarak dokuz at vermece mecburdur. Eğer çalan bu malî cezayı ödeyecek durumda değilse, bunun yerine çocuklarını vermeğe mecbur edilir. Çocukları da yoksa kendisi idam cezasile cezalandırılır¹¹⁹.

¹¹⁵ Askeri on kişilik, yüz kişilik, bin kişilik, onbin kişilik birliklere taksim Türklerin askeri ananelerine uygundur. Bu askeri bu seklide onlu zümrelere taksim tâ Mete devrinde vardı.

¹¹⁶ Bu maddeyi «Çengiz generallerin hükümdardan başka birisini sık sık ziyaret etmesini menetmişti», diye tercüme etmek dah a doğru olur, çünkü generallerin yapmamakla mükellef oldukları hareket Arapça tereddüt kelimesile ifade edilmiştir. Tereddüt fiilinin burada ifade edebileceği mana, müracaat etmek olduğu gibi «sık sık ziyaret etmek, düşüp kalkmak» da olabilir. Bu maddenin Arapça metni sudur: .. ve elzemehüm en la yeterdede el-umera-ü li-gayri-l-meliki, femem tereddüde kutile». El-Makrizi, op. cit. S. 369.

¹¹⁷ El-Markiz', op. cit. cilt XII, sahlfe 358-359.

Bu esaslardan çoğunun Çengiz Yasasında mevcut olmuş olduğunu yasadan bahseden diğer kaynaklarda teyit etmektedir. Meselâ Cüveynî'nin «Tarihi Cihan Kûsay » (I. 16-20) ında, Reşidüddin'in «Cami-üt-tevarih» adlı eserinde, Makrizi eserinde yasadaki mevcut esaslardan olarak sayılmış maddelere dair kayıtlar vardır. Bunlardan başka Moğol sülâleleri hakimiyeti devri seyyahlarından Marko Polo, Plan Carpini, Rubrouck ve Faslı Arab ve Müslüman seyyah İbni Batuta'nın seyahatnamelerinde Yasanın yukarıda sayılmış esaslarından birçoklarına işaretler vardır.

¹¹⁸ Bu iki esas Mirkhavend'in «Raudat-us-Safa» adlı eserinden alınmıştır. (Berezin, Oçerk vuntrennevo ustroystv a Ulusa cuçteva, p. 27-31.

¹¹⁹ İbni Batuta, cilt T, s. 246. Mısır ta b 'ı, Matbal Hayriye, 1322.

- 30) Ayağıle bir askerî kumandanın ikametgâhının eşiğine basan ölüm cezasile cezalandırılır¹²⁰.
- 31) Çengiz Yasası yalan söylemeyi, hırsızlığı, zinayı, gayri meşru münasebeti menediyordu.
- 32) Yasaya göre kimse kimseyi tahkir etmemelidir. Tahkir edilen tahkiri unutmalıdır.
- 33) İhtiyarile teslim olan ülke ve şehirlere ve bu şehirlerin ahalisine zarar iras edilmemelidir,
- 34) Her türlü mabedlere hürmet etmelidir. Bütün dinlerin ruhanî reisleri her türlü vergi ve mükellefiyetlerden muaf tutulmalıdır¹²¹.
- 35) İçkiden büsbütün vazgeçemeyen ayda üç defa sarhoş olabilir. Üç defadan fazla sarhoş olan suçludur.
- Ayda ancak iki defa sarhoş olmak daha iyidir. Ayda ancak bir defa sarhoş olan övülmeye lâyıktır.
- Hiç içmemek hepsinden iyidir.
- Amma bu gibi bir adamı nerede bulacaksın? Eğer bulunursa o adam hürmete şayandır¹²².
- Çengiz yasanının medenî hukuka dair ahkâmı hakkında kaynaklarda fazla malûmat yoktur, Ancak şu esaslara işaretler vardır:
- 36) Cariyelerden doğan çocuklar meşru çocuk addolunurlar ve nikâhlı zevceden doğan çocuklar gibi babalarının mirasından hisse alırlar.
- 37) Miras şu şekilde taksim olunur:
- Yaşlan büyük olanlar daha genç olanlardan fazla hisse alırlar en küçük oğul babası evinde kalır.
- Çocukların derecesi analarının derecesile tayin olunur.
- Kadınlardan biri, başkalarından evvel nikâhlanmış olanı, bazan babasının soyu çok ünlü bir soy olanı «baş kadın» telâkki olunur¹²³.
- Yasanın ihtiva ettiği hukukî esaslar bu maddelere münhasır değildir. Kaynaklarda Çengiz Yasasının esaslarından olarak gösterilmiş bu maddeler büyük Yasanın ancak bize vasıl olmuş olan parçalarından, kısıntılarından ibarettir. Çengiz Yasasının bugünkü «Code»lar gibi mükemmel bir hukuk mecmuası olmuş olduğunu tahmin etmek doğru olmaz. Bununla beraber Yasanın bir büyük Devletin idaresi için lâzım olan en mühim esasları ihtiva etmiş olduğu da muhakkak sayılabilir. Bazı müellifler Yasanın hiç bir zaman yazılmış bir hukuk mecmuası şeklini almış olmadığını, Yasa ancak ağızdan ağıza intikal eden «şifahî» an'anevî kanunlardan ibaret olduğunu iddia etmişlerdir. Biz bu fikri kat'iyetle reddediyo-

¹²⁰ Vladimirtsoff, Obsçestvenniy Stroy Mongolov, p. 165.

¹²¹ Bu son dört madde Ermeni müverrihi Vartan'dan alınmıştır. Journal asiatique, V serie XVI, 307.

¹²² Quatremere, Histoire des Mongols, p. 436. Viadimirtsoff, op. cit. p. 165.

¹²³ Quatremere, Histoire des Mongols, p. 931, ve Marco-Polo, ch. LX. Bekezin, op. cit. p. 27131. Th. t. Leontovlc, K. İstorlyl prava Russkkh Inorodtsev. Odessa 1879.

ruz. Bu fikri ancak Devlet idaresinde kanunların ve umumiyetle hukukun rolünü kavramamış, her devirde en medenî milletlerin hükümdarlarından en barbar krallara kadar bütün Devlet reislerinin idare esaslarının mektup olarak tesbit edilmesi meselesine büyük bir ehemmiyet atfetmiş olduklarını bilmeyen müellifler ortaya atabilirler. Kaynaklarda Yasa'nın yazılı bir «kanunname» olduğunu ispat eden sarîh kayıtlar eksik değildir. Meselâ Cüveynî'ye göre Yasa kanunları Tomarlara yazılmıştı. Bu tomarlara büyük «Yasaname» denirdi. Bu tomarlar Çengiz sülâlesine mensup büyüklerin, şehzadelerin hâzinelerinde saklanırdı. Yeni bir Han tahta cülûs ettiği zaman veya bir ordu harp seferine gönderildiği zaman veyahut Devlet işleri hakkında danışmak üzere Beyler Kurultayda toplandıkları zaman bu tomarlar getirilir, işler bu tomarlardaki esaslara göre halledilirdi¹²⁴.

50

ÇENGİZ'İN BİLGİLERİ

Çengiz'in Yasına ait olduğu ileri sürülmüş ve yukarıda gösterilmiş maddelerden başka bize Çengiz'in Devlet idaresile ilgili bazı mühim vecizeleri de vasıl olmuştur. Çengiz'in Devlet idaresine dair vecizelerine menbalar Bilig ismini veriyorlar. Çengiz bilgilerinin mühimleri şunlardır:

- 1) Ancak, her yılın başında ve sonunda, bizim fikirlerimizi dinlemeye gelen, dinledikten sonra evlerine dönen Tümen başı, Binbaşı, yüzbaşı ve onbaşları askere kumanda edebilirler. Gelmedikleri için bizim fikirlerimizi dinlememiş olanlar suya düşmüş taş, yahut kamyş arama atılmış ve kaybolmuş ok gibidirler. Bu gibi adamlar askere riyaset edemezler¹²⁵.
- 2) Evini idare etmesini bilen, bir eyaleti de iyi idare eder. On kişiyi gereği gibi teşkil eden, bin kişiye, hatta tümene kumanda edebilir, onları da teşkil edebilir.
- 3) Kendi evini temiz tutmasını bilen, bir eyaleti de hırsızlardan temizleyebilir.
- 4) On kişiyi idare edemeyen bey ailesile beraber suçlu telâkki olunur. Onun yerine onun on eri arasından biri on başı seçilir.
Beceriksiz yüzbaşılar, binbaşılar ve tümenbaşları hakkında da aynı suretle hareket olunur.
- 5) Kendinden yüksek olanın yanma giden, mafevki birşey sormadıkça hiç bir şey söylememelidir. Ancak mafevki bir şey sorduğu zaman suale göre cevap vermelidir.
- 6) Kumanda edecek yüksek beyler ve bütün askerler av zamanında olduğu gibi harp zamanında da hepsi isim ve şöhretlerini bilmelidirler, harpde hepsi Tanrıya dua ederek, sadakatle (harp ederek) kendi isimlerini süslesinler, tâ ki ebedî Tanrı sayesinde dünyanın dört cihetini fetih mümkün olsun.

¹²⁴ Cüveynî, Tarihi Cihan Küşay, cilt I, s. 17-18, Barthold, op. cit. I. Textes, s. 103,

¹²⁵ Vladimirtsoff, op. dt. p. 107.

- 7) Nefer halk içinde iken buzağı gibi uslu ve sakin olmalıdır. Savaş zamanında ise avda bağırarak işe başlayan aç doğan (şahin) gibi olmalıdır.
- 8) Her işte ihtiyatlı olmak gerektir¹²⁶.
- 9) Askere kumanda eden kendisi açlık ve susuzluğu tatmış tecrübeli adam olmadılar. Askerlerinin yolda açlık ve susuzluktan ıstırap çekmesine, hayvanlarında zayıflamasına müsaade etmemelidir.
- 10) Asker reisi olan beyler erkek çocuklarına ok atmayı, ata binmeği öğretmeli, bu sanatlara alıştırmalı ve onları cesur olarak yetiştirmeğe çalışmalıdır.
- 11) Bizim sülâleden her hangi birisi yasa esaslarına mugayir hareket ederse, birinci defasında onu sözle öğütlemelidir. İkinci defa yasayı ihlâl ederse, uzun nutukla onu iknaa çalışmalı. Üçüncü defa olarak yasayı ihlâl eden sülâleme mensup şahsı Balcıyun Kulcur¹²⁷ denilen mahalle sürmelidir. Orada bir müddet kalıp döndükten sonra, o aklım başına toplar; şayet bundan sonra dahi o kendisini ıslah edemez ise, onu zincire vurarak hapse atmalıdır. Eğer hapisten çıktıktan sonra uslanmış olursa, âlâ. Aksi takdirde bütün akrabaları toplanarak bir meclis kursunlar ve danıştıktan sonra bu suçluya karşı ne gibi tedbir almak icabedeceğine karar versinler¹²⁸.
- 12) Tümen başı, binbaşı, yüzbaşılardan hepsi askerlerini her zaman savaşa hazır halde buldurmalarıdır. Seferberlik fermanı gelir gelmez, gece ise gündüzü beklemeksizin ata binmelidirler¹²⁹.
- 13) Benden sonra gelen Hanlar ve onların büyük beyleri ve asker reisleri yasaya mutlak surette riayet etmezlerse Devlet sarsılır, sonra büsbütün mahvolur. O zaman Çengizi ararlar, (fakat) bulamazlar¹³⁰.

¹²⁶ Bu vecize çok uzundur. Umum! hulâsası ve esas maddesi yukarıda gösterilmiş esastır.

¹²⁷ Balcıyun - Kulcur bir mahal ismidir, bazılarının sandığı gibi bir ceza şekli değildir. Berzin, op. clt. s. 105 not.

¹²⁸ İbni Batuta'ya göre, Yasaya riayet etmeyen Cengiz sülalesine mensup olan han tahttan indirilmeli ve bütün sülalesiyle sürgüne gönderilmeli idi. İbni Batuta, cilt I. s. 140.

¹²⁹ Bu on bilik Berei'nin eserinden alınmıştır. Bereiln, op. clt. s. 102-105. Berzin de bunları Reşidüddin'in Caml-üt-tevarihî'nden almıştır.

¹³⁰ F. Grenard, Gengis-Khan, p. 66.